

ROZDZIAŁ I

ZAGADNIENIA WPROWADZAJĄCE

Literatura uzupełniająca: *C. Cekiera*, Uzależnienia – alkoholizm, narkomania, palenie tytoniu. Profilaktyka, terapia, resocjalizacja, [w:] *B. Urban, J. M. Stanik* (red.), Resocjalizacja, Warszawa 2008; *C. Czapów*, Wychowawnie resocjalizujące. Elementy metodyki i diagnostyki, Warszawa 1978; *C. Czapów, S. Jedlewski*, Pedagogika resocjalizacyjna, Warszawa 1971; *P. Górecki, S. Stachowiak*, Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz, Warszawa 2007; *M. Kalinowski*, Przykłady praktycznych modeli resocjalizacyjnych w różnych krajach, [w:] *B. Urban, J. M. Stanik* (red.), Resocjalizacja, Warszawa 2008; *tenże*, Struktura procesu resocjalizacji, [w:] *B. Urban, J. M. Stanik* (red.), Resocjalizacja, Warszawa 2008; *tenże*, Zasady wychowania resocjalizującego, [w:] *B. Urban, J. M. Stanik* (red.), Resocjalizacja, Warszawa 2008; *J. Konopnicki*, Niedostosowanie społeczne, Warszawa 1971; *M. Konopczyński*, Teoria resocjalizacji, Warszawa 1996; *B. Kowalska-Ehrlich*, Nieprzystosowanie społeczne a prawo, Warszawa 1989; *F. Kozaczuk, B. Urban* (red.), Profilaktyka i resocjalizacja młodzieży, Rzeszów 1997; *O. Lipkowski*, Resocjalizacja, Warszawa 1980; *H. Machel*, Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna, Gdańsk 2003; *K. Pospiszyl*, Psychologiczne podstawy resocjalizacji, [w:] *B. Urban, J. M. Stanik* (red.), Resocjalizacja, Warszawa 2008; *tenże*, Resocjalizacja. Teoretyczne podstawy oraz przykłady oddziaływań, Warszawa 1998; *L. Pytko*, Nieprzystosowanie społeczne i jego odmiany, [w:] *W. Pomykało* (red.), Encyklopedia pedagogiczna, Warszawa 1997; *tenże*, Pedagogika resocjalizacyjna. Wybrane zagadnienia teoretyczne, diagnostyczne i metodyczne, Warszawa 2001; *tenże*, Różne ujęcia definicji resocjalizacji, [w:] *B. Urban, J. M. Stanik* (red.), Resocjalizacja, Warszawa 2008; *S. Sobczak*, Resocjalizacja w ujęciu pedagogicznym, [w:] *B. Urban, J. M. Stanik* (red.), Resocjalizacja, Warszawa 2008; *J. Stanik*, Diagnozowanie niedostosowania społecznego i asocjalności, [w:] *B. Urban, J. M. Stanik* (red.), Resocjalizacja, Warszawa 2008; *J. Szalański*, Kategorie klasyfikacyjne i zróżnicowanie osobowości skazanych jako wyznaczniki celów i programów resocjalizacji penitencjarnej, [w:] *B. Urban, J. M. Stanik* (red.), Resocjalizacja, Warszawa 2008; *B. Urban*, Resocjalizacja jako przedmiot badań interdyscyplinarnych, [w:] *B. Urban, J. M. Stanik* (red.), Resocjalizacja, Warszawa 2008; *tenże*, Zaburzenia w zachowaniu i niedostosowanie społeczne w świetle współczesnych wyników badań, [w:] *B. Urban, J. M. Stanik* (red.), Resocjalizacja, Warszawa 2008; *B. Urban, J. M. Stanik* (red.), Resocjalizacja, Warszawa 2008.

§ 1. Resocjalizacja jako przedmiot badań pedagogiki resocjalizacyjnej

Pedagogika zajmuje się procesem wychowania, w wyniku którego zmienia się podmiot i przedmiot wychowania. Zmiany te powodują, że **przedmiot wychowania staje się podmiotem**, tzn. **człowiek wychowywany w coraz większym stopniu zaczyna wychowywać sam siebie**. „W toku tych zmian człowiek wychowywany staje się w coraz większej mierze **jednostką samodzielną**, a zarazem **uspołecznioną i społecznie przystosowaną**. Zakres zaś jego samodzielności, stopień uspołecznienia i związany z tym rodzaj społecznego przystosowania jest wyznaczony przez rzeczywście respektowany ideał wychowawczy” (C. Czapów, S. Jedlewski, *Pedagogika resocjalizacyjna*, Warszawa 1971, s. 34 i cytowana tam literatura).

Problematyka resocjalizacji stanowi przedmiot analiz **pedagogiki resocjalizacyjnej**. Jest to nauka o charakterze **interdyscyplinarnym**, której zadaniem jest (B. Urban, *Resocjalizacja jako przedmiot badań interdyscyplinarnych*, [w:] B. Urban, J. M. Stanik (red.), *Resocjalizacja*, Warszawa 2008, s. 17):

- 1) wypracowanie zasad i metod restytuowania osobowości,
- 2) wypracowanie zasad i metod **społecznej readaptacji jednostek i grup przejawiających zachowania dewiacyjne**.

Pedagogika resocjalizacyjna jest ujmowana jako prakseologia stosowana do ograniczania dewiacji lub socjotechnika i psychotechnika służąca eliminowaniu patologii społecznej, która opracowuje też zasady skutecznej readaptacji (C. Czapów, S. Jedlewski, *Pedagogika resocjalizacyjna, passim*).

„Pedagogika resocjalizacyjna jest nauką ukierunkowaną na praktykę wychowawczą (M. Konopczyński, *Współczesne systemy resocjalizacyjne*, [w:] B. Urban, J. M. Stanik (red.), *Resocjalizacja*, s. 204).

W literaturze zwraca się uwagę na postępującą humanizację systemów resocjalizacyjnych, a także na wzrost znaczenia instytucji i stowarzyszeń prowadzących działalność resocjalizacyjną i profilaktyczną (M. Kalinowski, *Przykłady praktycznych modeli resocjalizacyjnych w różnych krajach*, [w:] B. Urban, J. M. Stanik (red.), *Resocjalizacja*, s. 213).

Zachowania dewiacyjne, które są korygowane w ramach procesu resocjalizacji, stanowią szeroką kategorię zachowań. Powoduje to konieczność korzystania przez pedagogikę resocjalizacyjną z pomocy innych nauk, takich jak:

- 1) kryminologia,
- 2) psychologia,
- 3) socjologia.

Wykorzystanie wyników badań tych nauk wpływa na **interdyscyplinarny charakter badań pedagogiki resocjalizacyjnej**.

B. Urban podkreśla, że „na ostateczny kształt teorii resocjalizacyjnej, jej merytoryczną zawartość, formalną konstrukcję, koherencję i treść poszczególnych twier-

dzeń opisowych, eksplikacyjnych i prakseologicznych bezpośredni wpływ mają szczegółowe dyscypliny, które w relacji do pedagogiki resocjalizacyjnej mogą być traktowane jako podstawowe, gdyż opisują i wyjaśniają rzeczywistość stanowiącą obszar działania resocjalizacyjnego. Do dyscyplin tych należą przede wszystkim psychologia i socjologia” (*B. Urban, Resocjalizacja jako przedmiot badań interdyscyplinarnych...*, s. 22).

§ 2. Definicja resocjalizacji

Zdefiniowanie resocjalizacji nie jest zadaniem łatwym ze względu na **złożoność procesu**, jaki obejmuje, i **skomplikowanie kategorii osób**, którymi się zajmuje.

L. Pytka wskazuje, że „[...] istnieje wiele modeli i pomysłów resocjalizowania dzieci, młodzieży i dorosłych. Nie ma jednej monolitycznej teorii zdrowia, brak jedynej teorii resocjalizacji, której aplikacja gwarantowałaby resocjalizacyjny sukces w każdym przypadku. Mówiąc metaforycznie, **nie ma jednej jedynej drogi dochodzenia do reintegracji społecznej osoby wykołejonej**, grzesznika, zwyrodnialca czy zbrodniarza” (*L. Pytka, Różne ujęcia definicji resocjalizacji*, [w:] *B. Urban, J. M. Stanik* (red.), *Resocjalizacja*, s. 74).

L. Pytka proponuje następujące sposoby ujmowania resocjalizacji (*L. Pytka, Różne ujęcia definicji resocjalizacji...*, s. 74):

- 1) **resocjalizacja jako modyfikacja zachowań** – w tym ujęciu eliminowanie niepożądanych zachowań jednostki odbywa się poprzez **zmianę jej zachowania (bez zmiany struktur regulacyjnych**, np. postaw czy przekonań);
- 2) **resocjalizacja jako zmiana społecznej przynależności** – w przypadku tego sposobu rozumienia pojęcia „resocjalizacja” chodzi o pozbycie się roli dewianta, przestępcy poprzez **rezygnację z antyspołecznej motywacji i zachowań** na rzecz stopniowego przejmowania **nowej, społecznie akceptowanej tożsamości**;
- 3) **resocjalizacja jako przebudowa emocjonalna** – w tym sposobie rozumienia pojęcia „resocjalizacja” chodzi o **przejście od uczuć negatywnych**, które sprzyjają łamaniu norm społecznych i prawnych (są to np. gniew, zawiść, zazdrość), **do uczuć pozytywnych**, takich jak przyjaźń, tolerancja, wyrozumiałość;
- 4) **resocjalizacja, jako wzrastanie w „kulturę” zaspokajania potrzeb (repersonalizacja)**, zwraca uwagę na potrzebę modyfikowania sposobów zaspokajania potrzeb (podstawowych i wyższych) z tych, które są sposobami społecznie nieakceptowanymi na takie, które pozostają w zgodności z obowiązującym systemem norm; w wyniku tej modyfikacji resocjalizowany uzyskuje „cechy pełnej osoby ludzkiej, świadomej swego człowieczeństwa i odpowiedzialnej za siebie” (*L. Pytka, Różne ujęcia definicji resocjalizacji...*, s. 75);

- 5) **resocjalizacja**, jako **kształtowanie prawidłowych postaw społecznych**, opiera się na założeniu, że proces wykolejenia społecznego jednostki jest spowodowany nieprawidłowo ukształtowanymi postawami, które prowadzą do pojawienia się tzw. **antagonizmu destruktywnego**; zmiana postaw (nastawień poznawczych, emocjonalnych, zachowaniowych) jest możliwa poprzez oddziaływanie resocjalizacyjne;
- 6) **resocjalizacja wielowymiarowa (transdyscyplinowa)** zakłada konieczność wykorzystania w procesie resocjalizacji **zróżnicowanych oddziaływań wychowawczych**, które mają wpływać na **sferę behawioralną** jednostki, **sferę zaspokajania potrzeb** oraz **przygotowanie jej do pełnienia określonych ról społecznych**; w ramach tego procesu dochodzi również do ukształtowania pozytywnego sposobu myślenia i odczuwania, co daje rezultat w postaci prawidłowych postaw; wszystkie prowadzone oddziaływania zmierzają do wypracowania **odporności jednostki** na tzw. **sytuacje pokusy** (tj. działających negatywnych czynników o różnym charakterze biopsychicznym czy socjokulturowym, które mogą stać się podłożem zachowania antyspołecznego czy antyprawnego jednostki);
- 7) **resocjalizacja**, jako **dostosowanie sytuacji życiowych i organizacyjnych do cech charakteru** nieletniego, ma doprowadzić do tzw. **krystalizacji charakteru**, a odbywa się ono przez odrzucenie konformizmu, tresury i mistyfikacji charakterologicznej;
- 8) **resocjalizacja**, jako rodzaj „**nawrócenia**” do wartości wyższego rzędu, które jest związane z realizacją ideałów, np. samourzeczywistniania się, odwołuje się do **potrzeby realizowania wartości wyższego rzędu (kreacyjnych, hubrystycznych)** przez **aktywizowanie twórczych potencjałów jednostki**; jednym ze sposobów realizowania tej koncepcji jest stosowanie arteterapii (oddziaływanie przez sztukę i inne aktywności, które są związane z kulturotechniką, np. sport, turystyka, praca, kontemplacja);
- 9) **resocjalizacja**, jako **reintegracja społeczna jednostki przez rekonstrukcję jej tożsamości osobowej** (indywidualnej i społecznej) – w tym przypadku chodzi o osiągnięcie wewnętrznej przemiany człowieka, co odbywa się w drodze zmiany obrazu siebie i swojego miejsca w świecie;
- 10) **resocjalizacja**, jako **autoresocjalizacja** (samowychowanie resocjalizujące), „jest to rodzaj kierowania własnym rozwojem. Pozwalającym mimo załamań i kryzysów, przechodzić zgodnie z koncepcją «wektorów rozwoju» na coraz wyższe etapy społecznego funkcjonowania, pozwalające osiągać coraz dojrzałszą postać siebie” (*L. Pytka, Różne ujęcia definicji resocjalizacji...*, s. 75); ten sposób rozumienia resocjalizacji akcentuje trud transformacji wewnętrznej oraz towarzyszące mu cierpienie.

S. Sobczak zwraca uwagę, że resocjalizacja jest „**zespołem** nieustannie podejmowanych (przyjętą metodą) **czynności** w celu osiągnięcia określonego skutku (celu)” (*S. Sobczak, Resocjalizacja w ujęciu pedagogicznym, [w:] B. Urban, J. M. Stanik (red.), Resocjalizacja, s. 226*).

M. Kalinowski z kolei podkreśla, że „resocjalizacja jest **odmianą procesu wychowawczego, który z jednostki wadliwie przystosowanej do wymogów życia społecznego czyni jednostkę ponownie zsocjalizowaną**, tzn. uspołecznioną, samodzielną i twórczą” (M. Kalinowski, Struktura procesu resocjalizacji, [w:] B. Urban, J. M. Stanik (red.), Resocjalizacja, s. 235).

K. Pospiszyl podkreśla, że „resocjalizacja jest przede wszystkim działalnością praktyczną, dyktowaną przez życie społeczne od czasów najdawniejszych, tj. od czasów, kiedy spotykamy początki załazków organizacji społecznych” (K. Pospiszyl, Psychologiczne podstawy resocjalizacji, [w:] B. Urban, J. M. Stanik (red.), Resocjalizacja, s. 78).

W świetle pedagogiki resocjalizacyjnej **proces resocjalizacji** przebiega w rzeczywistości wychowawczej, którą określa się jako zbiór obiektów lub faktów wychowawczych. **Obiektami wychowawczymi** są (M. Kalinowski, Struktura procesu resocjalizacji..., s. 234):

- 1) osoby wychowujące i nauczające, które są specjalnie do tego przygotowane (wychowawcy, nauczyciele, instruktorzy),
- 2) osoby wychowywane (uczące się – te, które przyswajają oferowane przez wychowawców i nauczycieli wzory zachowania się),
- 3) warunki (czynniki), które determinują przebieg i strukturę procesu wychowawczego (metody, techniki organizowania sytuacji wychowawczych).

„**Faktami wychowawczymi są kompleksy zdarzeń** zachodzących między osobami wychowującymi a wychowywanymi, czyli wzajemne wpływy, relacje, sprzężenia, które określa się jako **stosunki wychowawcze**” (M. Kalinowski, Struktura procesu resocjalizacji..., s. 234).

Rzeczywistość wychowawcza ujmowana z punktu widzenia **obiektów** uwzględnia **statyczny** punkt widzenia. Interpretacja rzeczywistości wychowawczej w kategoriach **faktów** akcentuje zaś **dynamiczny** punkt widzenia.

Układ wychowawczy w procesie resocjalizacji osób nieprzystosowanych społecznie powinien polegać na (M. Kalinowski, Struktura procesu resocjalizacji..., s. 235):

- 1) wywoływaniu, optymalizowaniu i doskonaleniu funkcji wychowawczych (czasem również funkcji opiekuńczych),
- 2) eliminowaniu dysfunkcji w procesie przystosowania społecznego jednostek pozostających w układzie,
- 3) eliminowaniu czynności zbędnych i niepotrzebnych.

Proces resocjalizacji jest warunkowany przez wystąpienie wielu czynników, które mogą sprzyjać realizacji jego celów bądź tę realizację utrudniać.

Do **czynników podmiotowych utrudniających proces resocjalizacji** zalicza się (M. Ciosek, Zakład karny jako instytucja izolacyjna, [w:] B. Urban, J. M. Stanik (red.), Resocjalizacja, s. 340):

- 1) wczesny kontakt ze środowiskiem przestępczym i wykojenie społeczne, z czym związane jest wczesne poczucie naznaczenia społecznego,

- 2) specyficzny system wartości i norm, który różni się od ogólnie przyjętych i akceptowanych podstaw aksjonormatywnych,
- 3) rozbudowane techniki usprawiedliwiania antyspołecznych zachowań,
- 4) psychopatyczne cechy osobowości,
- 5) głębokie poczucie krzywdy wobec osób karzących oraz przekonanie o ich złym nastawieniu.

Czynniki podmiotowe ułatwiające proces resocjalizacji to:

- 1) pozytywne nastawienie personelu wobec osób resocjalizowanych,
- 2) wysoka inteligencja,
- 3) wysoka samoocena,
- 4) odporność na stres,
- 5) wiarygodność,
- 6) doświadczenie i umiejętności praktyczne,
- 7) życzliwość,
- 8) przekonanie o możliwości skutecznej resocjalizacji.

Ważnym elementem procesu resocjalizacji osób skazanych odbywających karę pozbawienia wolności jest wzbudzenie w nich nadziei „na odzyskanie godności człowieka i rozpoczęcie konstruowania pozytywnych planów własnego życia po zwolnieniu z więzienia” (*J. Szalański*, Kategorie klasyfikacyjne i zróżnicowanie osobowości skazanych jako wyznaczniki celów i programów resocjalizacji penitencjarnej, [w:] *B. Urban, J. M. Stanik* (red.), Resocjalizacja, s. 374).

M. Ciosek podaje katalog warunków, jakie powinny być spełnione w zakładzie karnym, aby resocjalizacja miała szansę powodzenia (**przedmiotowe czynniki sprzyjające resocjalizacji**), a mianowicie (*M. Ciosek*, Szanse resocjalizacji penitencjarnej, [w:] *B. Urban, J. M. Stanik* (red.), Resocjalizacja, s. 360–361):

- 1) zakład karny powinien mieć niewielką pojemność, być zakładem nowoczesnym, wygodnym, który zapewniałby przyzwoite warunki egzystencji i pracy,
- 2) jasne kryteria diagnozy osobowości przestępców,
- 3) jasne kryteria oceny stopnia asocjalności przestępców,
- 4) fachowa selekcja więźniów do określonego zakładu karnego,
- 5) starannie dobrany, wyszkolony i dobrze opłacony personel (w tym – kadra specjalistyczna),
- 6) wzajemna akceptacja i życzliwość obu stron (personelu i więźniów),
- 7) możliwość dobrze płatnego i ciekawego zatrudnienia dla więźniów oraz możliwość nauki,
- 8) dobre wykorzystanie okresów wypoczynku więźniów oraz psychoterapia, która prowadziłaby do pożądaných zmian osobowości więźniów,
- 9) odbudowywanie i podtrzymywanie kontaktów więźniów z rodziną i innymi osobami bliskimi poprzez system przepustkowy, widzenia, korespondencję, kontakty telefoniczne,
- 10) wsparcie dla więźniów w momencie opuszczania więzienia, pomoc w znalezieniu zakwaterowania i pracy, wsparcie duchowe.

§ 3. Resocjalizacja w świetle założeń psychologicznych

Jednym ze sposobów charakteryzowania resocjalizacji jest pokazywanie jej w świetle założeń psychologicznych.

Wykorzystanie psychologii w teorii i praktyce resocjalizacyjnej pozwala na wyróżnienie specyficznych ujęć resocjalizacji, a mianowicie (*K. Pospiszył, Psychologiczne podstawy resocjalizacji...*, s. 78):

- 1) **resocjalizacja jako kanalizowanie instynktów** (podejście hormistyczne),
- 2) **resocjalizacja jako rozwiązywanie konfliktów wewnętrznych** (podejście psychoanalityczne, psychodynamiczne),
- 3) **resocjalizacja jako nauka prawidłowych nawyków i przyzwyczajzeń** (podejście behawiorystyczne).

I. Resocjalizacja jako kanalizowanie instynktów

Podstawą tego ujęcia jest koncepcja *W. McDougalla*, zgodnie z którą napęd (*horme*) zachowania (tzw. energia hormistyczna) ma swoje źródło w instynktach, takich jak instynkty (*K. Pospiszył, Resocjalizacja. Teoretyczne podstawy oraz przykłady oddziaływań*, Warszawa 1998, s. 18):

- 1) ucieczki (strachu),
- 2) awersji (odrazy),
- 3) ciekawości (zdumienia),
- 4) wojowniczości (gniewu),
- 5) pewności siebie (dominacji),
- 6) samoponizania się (uległości),
- 7) uczuć rodzicielskich (tkliwości).

Zgodnie z założeniami tego ujęcia **instynkty stanowią źródło zachowania przestępczego**. *C. Burt* wymienił następujące instynkty, które mają zróżnicowany wpływ na zachowanie przestępcze, a mianowicie (*K. Pospiszył, Resocjalizacja. Teoretyczne podstawy...*, s. 19):

- 1) głód (żarłoczność, łakomstwo),
- 2) seks,
- 3) złość,
- 4) zachłanność,
- 5) polowanie,
- 6) włączęgostwo,
- 7) ciekawość,
- 8) instynkt stadny,
- 9) samozadufanie,
- 10) samoupakarzanie,

- 11) strach,
- 12) wstręt,
- 13) zakochanie,
- 14) smutek,
- 15) radość i zabawa.

Wyżej wymienione **instynkty mogą mieć bezpośredni lub pośredni wpływ na zachowanie przestępcze. Oddziaływanie resocjalizacyjne polega** (w myśl tego ujęcia) **na sublimowaniu instynktów**, tj. kierowaniu ich na właściwe aktywności w wyniku procesu ćwiczeń. Ważne jest zwrócenie uwagi na to, że instynkty nie powinny być tłumione, zwalczane, ponieważ jest to destrukcyjne dla jednostki, a także nieskuteczne z punktu widzenia celów, jakie się chce osiągnąć.

Proces kanalizowania instynktów przebiega w **dwóch etapach**, tj. (*K. Pospiszyl*, Resocjalizacja. Teoretyczne podstawy..., s. 22–23):

- 1) **kanalizowanie** instynktu (wyładowanie energii instynktu w sposób społecznie akceptowany),
- 2) **sublimowanie** (uwznioślanie instynktu) – przekierowanie instynktu na właściwy tor.

Interesującym przykładem przejawiania się **instynktu stadnego** jest obecność **gangów młodzieżowych**.

II. Resocjalizacja jako rozwiązywanie konfliktów wewnętrznych

Podejście **psychoanalityczne** zakłada wykorzystanie psychoanalitycznej koncepcji podświadomości w oddziaływaniach resocjalizacyjnych. W myśl założeń psychoanalizy **zachowanie człowieka jest** w dużej mierze **sterowane sferą podświadomości**, tj. **ukrytych i nierozwiązanych konfliktów**. Z drugiej strony, psychoanaliza pokazała sposoby wpływania na eliminowanie lub łagodzenie negatywnych skutków działania podświadomości.

K. Pospiszyl podkreśla, że „stosując podejście psychodynamiczne, dążymy do możliwie najpełniejszego dotarcia do wszystkich, najczęściej nieświadomych, zrodzonych z traumatycznych przeżyć, sprężyn wypaczających zachowanie się” (*K. Pospiszyl*, Psychologiczne podstawy resocjalizacji..., s. 84).

Najważniejszym elementem wykorzystania psychoanalizy w oddziaływaniu (w tym w oddziaływaniu resocjalizacyjnym) jest doprowadzenie do „otwarcia się”, tj. **sięgnięcia do głębokich uwarunkowań zachowania**. Pozwala to na pełne zrozumienie tego zachowania oraz daje rzetelne podstawy procesu możliwych jego zmian.

Takie ujęcie podkreśla szczególne znaczenie poznania etiologii zachowań nieprawidłowych w celu ich skutecznego zwalczania.

III. Resocjalizacja jako nauka prawidłowych nawyków i przyzwyczajień

Resocjalizacja w ujęciu **behawiorystycznym** opiera się na wykorzystaniu działania mechanizmu nagród i kar w modyfikacji zachowania. Ujęcie behawiorystyczne wyróżniają trzy rodzaje **warunkowań**:

- 1) **klasyczne**,
- 2) **instrumentalne**,
- 3) **społeczne**.

1. Warunkowanie klasyczne

Warunkowanie klasyczne (najprostszy sposób warunkowania) ma miejsce wtedy, gdy **bodziec warunkowy** (podstawowy w sensie biologicznym, np. głód, pragnienie) przez skojarzenie z **bodźcem obojętnym** „przekazuje niejako siłę sprawczą temu obojętnemu bodźcowi, czyniąc z niego tym samym bodziec warunkowy (K. Pospiszył, Psychologiczne podstawy resocjalizacji..., s. 87).

Przykładem warunkowania klasycznego jest stosowanie kary fizycznej w przypadku popełnienia karygodnego czynu. Skojarzenie bólu z nieakceptowanym czynem ma zapobiec popełnieniu takiego czynu w przyszłości (K. Pospiszył, Psychologiczne podstawy resocjalizacji..., s. 88).

2. Warunkowanie instrumentalne

Warunkowanie instrumentalne jest bardziej złożone. Aby wystąpiło, muszą zaistnieć następujące warunki:

- 1) spontaniczna aktywność jednostki,
- 2) musi zostać uwarunkowana reakcja na nieobojętny bodziec.

Wykorzystanie warunkowania instrumentalnego doprowadziło do wypracowania dwóch modeli terapii:

- 1) behawioralnej,
- 2) poznawczo-behawioralnej (kognitywno-behawioralnej).

Terapia behawioralna w resocjalizacji ma do spełnienia następujące cele (K. Pospiszył, Psychologiczne podstawy resocjalizacji..., s. 89):

- 1) wyrównanie braków w zachowaniu,
- 2) eliminowanie negatywnych cech zachowania,
- 3) wzmacnianie kontroli zachowania.

Potrzeba wyrównywania braków w zachowaniu wynika z tego, że **zachowanie dewiacyjne z reguły ma u podstaw jakiś rodzaj braku w zachowaniu**, np. nieumiejętność prawidłowej komunikacji interpersonalnej, niski poziom wiedzy. Braki te powodują, że **jednostka nie otrzymuje** od społeczeństwa **pozytywnych wzmocnień** (akceptacji, uznania). Z drugiej strony, otrzymuje ona wzmocnienia negatywne (kary, odrzucenie, nieakceptacja), co wywołuje jej gniew i prowadzi do agresji skierowanej na społeczeństwo. Ustalenie takiej prawidłowości warunkowa-

nia zachowania prowadzi do uznania konieczności wyrównywania braków w zachowaniu w ramach oddziaływań resocjalizacyjnych.

Eliminowanie negatywnych cech zachowania opiera się na założeniu, że **zachowanie antyspołeczne jednostki spowodowane jest nabyciem i utrwaleniem negatywnych form zachowania**. W trakcie procesu resocjalizacji chodzi o wyeliminowanie negatywnych cech zachowania oraz **dostarczenie silnych wzmocnień cechom, które są społecznie akceptowane**.

Znaczenie **wzmocnienia kontroli własnego zachowania** wynika z tego, że w wielu przypadkach zachowanie przestępcze jest spowodowane brakiem mechanizmów kontroli zachowania, nieumiejętnością powstrzymywania pewnych reakcji, np. gniewu, agresji.

Terapia kognitywno-behawioralna wykorzystuje, oprócz nagród i kar, elementy **perswazji, dyskusji, ma skłonić jednostkę resocjalizowaną do refleksji nad przyczynami i skutkami jej zachowania**. W terapii tej akcent pada na odpowiednie kształtowanie świadomości jednostki, tak aby **uczenie się nowych zachowań było oparte na rozumieniu ich zasadności**, a poprzedzone było analizą i **rozumieniem niezasadności poprzedniego zachowania** (tego, które dało podstawy oddziaływań resocjalizacyjnych).

3. Warunkowanie społeczne

Warunkowanie społeczne (zastępcze) określane jest też jako **modelowanie**. Zachodzi ono wtedy, gdy nagroda lub kara spotyka osobę, którą obserwuje jednostka, z którą się identyfikuje i od której się uczy.

Uczenie się zachowania odbywa się przez **naśladowanie**. Jednostki wykazujące zachowania przestępcze w wyniku naśladowania przyjmują negatywne wzorce zachowań występujące w rodzinie lub grupie rówieśniczej. W **procesie resocjalizacji chodzi o to, aby oddzielić te jednostki od ich dotychczasowego otoczenia**, które dostarczało im negatywnych wzorców, i **nauczenie ich wzorców pozytywnych**.

U. Bronfenbrenner określił **wyznaczniki stopnia siły oddziaływania modelu** są to (*U. Bronfenbrenner*, Czynniki społeczne w rozwoju osobowości, Psychologia Wychowawcza 1970, Nr 1, s. 12–14, cyt. za: *K. Pospiszyl*, Psychologiczne podstawy resocjalizacji..., s. 94):

- 1) siła oddziaływania modelu jest tym większa, im w większym stopniu dostrzeżę się jego konsekwencje, wysoką pozycję społeczną czy materialną,
- 2) zdolność wywoływania zachowań przez model wzrasta w zależności od tego, w jakim stopniu model uczestniczył wcześniej w procesie wychowania i nagradzania jednostki,
- 3) najbardziej skutecznymi modelami są osoby znaczące, które stanowią autorytet np. w rodzinie dla dziecka rodzice czy starsze dzieci,
- 4) zdolność wywoływania zachowań reprezentowanych przez model jest tym większa, im bardziej model jest podobny do jednostki, która uczy się zachowań,